

CLERMONT-FERRAND

Kiküldött munkatársunk beszámolója

ZSÁNERKÉPEK

”Mentse, aki tudja a rövidfilmet” ez a nyilvánvaló Godard-allúzió volt a tizedik nemzeti és az első nemzetközi Clermont-Ferrand-i rövidfilmfesztivál jelmondata. Mentse, vagyis vetítse és nézze a rövidfilmet mindenki, aki félti a filmművészetet és a fiatal, friss, független tehetségeket.

A rövidfilm a világon mindenütt lassacskán kiszorul a mozikból, s a televízió kívül szinte egyetlen fóruma marad csupán: a fesztivál. Érthető hát, hogy miért rendeznek annyi rövidfilmes seregszemlét (csak Franciaországban négyet-ötöt évente), s az is, hogy a filmművészet gettósított kisműfaja miért csontosodott meg, retorikája, stilisztikája, poétikája miért szürkült el az évek során. Fesztiváltól fesztiválig élnek ezek az alkotások, ami látható volt Krakkóban, az megfordult Lipcsében, Oberhausenben, Tampereben, Annecyban, s ez évtől már Clermont-Ferrand-ban is.

Blaise Pascal szülővárosa, Clermont-Ferrand tipikus francia iparváros (valaha a bányáiból élt, ma a Michelinnek van itt egy nagy gyára), politikai, gazdasági és kulturális szerepét tekintve a nyugatnémetországi Oberhausenhez hasonlítható. Idén, vagy egy tucatnyi szponzor (többek között Auvergne tartomány tanácsának elnöke, az egykori államfő, Valéry Giscard D'Estaing) támogatásával belépett a nemzetközi fesztiválforgalomba. A meghívott filmek egy része szerepelt, sőt díjat is nyert már másutt, így például a szovjet Vlagyimir Tumajev, a bolgár Nikolaj Volev, a francia Claude Duty, az izraeli Gur Heller, a dán Jon Bang Carlsen vagy a nyugatnémet Hartmut Jan alkotása, s ez is csak azt bizonyítja, hogy a rövidfilmek legtovább a fesztiválszervezők emlékezetében élnek. Ami Clermont-Ferrand-t mégiscsak megkülönbözteti a többi rövidfilmes rendezvénytől, az a határozott, biztos ízlés, az önálló arculat és a jó értelemben vett műfaji elkötelezettség. Clermont-Ferrand ugyanis elsősorban a kisjátékfilmek fesztiválja. A főiskolás és elsőfilmes etüdöké, a talentumot és stílusérzékét felvillantó, egyetlen ötletre épülő kis történeteké, amelyeket a szakzsargon kicsit atyáskodva ujjgyakorlatnak nevez, jóllehet ezek a filmművészet „novellái”. A jó novellát pedig — vallják az irodalmárok — a végéről szerkesztik, amit a francia José Alcalá, az ausztrál Rey Carlson és az amerikai Tony Schillaci sem tagad meg. José Alcalá akinek a fesztiválon bemutatott *Via Ventimiglia* című filmje a harmadik alkotása, amolyan fordított *Zsebtolvajt* forgatott. Ennek a Bresson idéző történetnek két tinédzser-lány a hőse. Otthontalan, kapcsolatok és cél nélküli lányok, akik először azért kezdenek el vonaton utazgatni, hogy agyonüssék valamivel az ide-

jüket, majd amikor elfogy a pénzük, elemelik útítársaik tárcáját. Éppen úgy, mint a *Zsebtolvaj* rezzenéstelen arcú Michelje: elállják az utat a keskeny folyosón, és puha, fúrge ujjakkal elcsenik az oldalazó utasok pénzét. Kezdetben ez csupán játék, de az egyiküket, a férfiasan kemény Véronique-ot különös érzés keríti hatalmába. Élvezi a lopást, s amikor rájön, hogy ő ügyesebb, mint a babásan tőrekény Ágnes, egyre vadabbul, hisztérikusabban veti bele magát a kétes kalandba. Mindezt azért, hogy egy ismeretlen állomáson aztán leugorjon a vonatról, egyenesen annak a fiúnak a karjába, aki utazás közben kikezdtet vele, s most, amikor végre lecsaphat a védtelen lányra, egy mocskos állomásraktárban megerőszkölja. Véronique ámokfutása evvel végetér, ám búcsúzással még rávetül a sértett Ágnes gúnyos mosolya: azzal az egyértelmű kárörömmel, ami csak egy sértett barátóra jellemző.

A magány és a kitasztottság szította gonoszság tombol az amerikai Tony Schillaci *Csendélet* című filmjében is. Három munkanélküli fiatal, két lány és egy fiú egymás mellé sodródik a nagyváros egyik romos, lepusztult sarkában. Mindegy, hogy hol élnek a film hősei, a rendező nem is mutat a városból mást, csak azt az utcát és házat, ahol meghúzódnak. Olyanok, mint Franz Kafka novellájának, *Az odúnak bezárt, kintre, a külvilágra már nem is figyelő, önnön börtönét építő vakondja*. Létezik kényelmes, összkomfortos pokol — ilyen a *Csendélet* hőseinek világa is, a kiskorú lányé, a felette anyáskodó barátodé, és a rongyos, éhes fiúé, akit befogadnak. Eleinte úgy élnek egymás mellett, mint a testvérek, de aztán elindul a nők között a harc: kié lesz a jólakott fiú. Különös erotikus játékba kezdenek, amely a végére teljesen elvadul, hogy aztán ott álljanak mindhárman összetörten, kismimmizetten, a korábbiánál is elárvultabban.

A Free Cinemát idézi az ausztrál Rey Carlson *Kutyafutóban* című filmje, amely egy fotóriporterről szól, aki éjjelnappal megszállottan keresi a címlapsztorit, azt a szenzációs történetet és képet, amiért széttépi az újságot. Ől a szerkesztőség egyik kopott irodájában, futva hörpinti le kávéját, rohanva leadja legújabb történetét, aztán továbbszáguld... A következő tűzvészhez, balesethez, gyilkossághoz, mert hátha éppen most, késő éjjel, kora hajnalban vagy valamelyik álmos délután botlik bele a világraszóló érdekességbe. Míg egy napon véletlenül egy gyilkosság (vagy öngyilkosság? ki tudja, sosem derül ki) tanúja nem lesz, feldúlja az áldozat családjának életét, a rendőrséget megelőzve nyomoz, szervezkedik, intézkedik, de semmit sem tud meg. Ez a

Vlagyimir Tumajev:
Utazás a fiúhoz

kudarccal megijeszti, tanácstalanul rogy le koszlott kis irodájában; nem maradt más, csak a hideg feketekávé, a kopott írógép és a fényképezőgép. A rendező rendkívüli érzékenységgel rajzolta meg a zaklatott újságíró figuráját, feltehetően saját élményeit, sorsát is beépítette ebbe a fekete-fehér, a szociofotók keménységét, éles kontúrajait idéző filmbe. Carlson ugyanis öt évig volt a *Melbourne Herald* fotóriportere, s ez, úgy tűnik, kitörölhetetlen nyomokat hagyott benne.

Hogy a Clermont-Ferrand-i fesztivál rendezőinek milyen fontos a kisjátékfilm, azt nemcsak a versenyprogram bizonyítja, hanem a retrospektív sorozat, és a hivatalos szemlét megkoronázó nyitó- illetve zárórendezvény is. A tiszteletreméltó nagy elődökre és a ma már híres, valaha itt debütált fiatalabb rendezőkre emlékeztek: többek között a tavaly elhunyt Georges Franju 1958-ban forgatott *Az első éjszaka*, Maurice Pialat 1960-as *Élő szerelem*, Jean-Jacques Beineix 1976-os *Michel úr kutyája* című filmje és Jim Jarmusch 1987-es, mindössze hat perces remeke, *A kávé és cigaretta* szerepelt abban az összeállításban, amely a kisjátékfilmek múltját és jelenét foglalta össze. A Franjutól Jarmusch-ig húzott vonal a filmörténet egyik nagy korszakán ível át, s még most, ezekből az etűdökből is lüktet a „nagy filmművészet” eleveisége. Ezek a filmek azt bizonyítják, hogy

egy nagy formátumú rendező stílusérzékeny és világképe, mint kibontatlan egész, ott sűrűsödhet egy szűkre szabott kisjátékfilmben is.

A mostani pályakezdők között is akad néhány, aki többnek tűnik biztató ígéretnél — ők is megcsillantottak valamit egy bontakozó életműből. Mind közül a legértetesebb a szovjet Vlagyimir Tumajev filmje volt, *Az utazás a fiúhoz*, amely Oberhausen után Clermont-Ferrand-ban is elnyerte a fődíjat. Tumajev alkotása csak a németalföldi zsánerképekhez hasonlítható: leheletfinom és minden részletében pontos. A pusztulásról, a helyrehozhatatlanul elrontott emberi kapcsolatokról ilyen lírai filmet talán még nem is csináltak. A történet végtelenül egyszerű: egy asszonynak meghalt a férje, megismerkedett valakivel, kedveli a férfit, s bár még nem tudta eldönteni, hogy szereti-e, nincs ideje meditálni, gyereket vár tőle. Az új élet mindennél fontosabb, még a sajátjánál is, egy dolog aggasztja csupán az asszonyt, mit fog szólni éppen csak felnőtt, szomorú szemű, kölyökképzű fia. Erkölcsi kötelességének érzi, hogy szembenézzen a fiával, elindul hát a faluból, el a végtelen sártengerből, hogy megkeresse a fiát, akit katona, valahol távol, nagyon messze... Elmegy a városba, a nővéréhez, ahol leírhatatlan disznóól fogadja, és egy ordítózó, marakodó, széthulló család. Elmenekül a panelházi pokolból, s addig megy, amíg meg nem találja az erdőben gyakorlatozó katonafiát. Gyorsan elhagyja a mondandóját, megeteti kis hazáival a gyereket, szelíden megismogatja az arcát, s aztán már csak távolodó alakját látja. Elnyelte az egyenruhás tömeg, a gyerekarcú, szomorú szemű, alig felnőtt fiúk számára érthetetlen csoportja. Mindannyian elvesznek a kora reggeli hidegben

és ködben, akárcsak az asszony boldogsága, családja, élete.

Másfajta tehetség csillan meg a Jordániában élő palesztin rendező, Mohamad Allouh *A cipő*, és az izraeli Gur Heller *Éjszakai mozi* című filmjében. Ezek a szomorú és fanyar kisjátékfilmek azt mutatják meg, hogyan lehet belopni a politikát elegánsan a művészetbe. *A cipő* egy szegény palesztin település képét villantja fel. A gyerekek mezítláb ülnek az iskolában, dagasztják a hideg sarat naponta kétszer, s várják a boldog pillanatot, amikor mehetnek válogatni az adományul küldött használt cipőkből. Egyikük azonban önérzetesen visszadobja a kitaposott, majdnem csónaknyi férficipőt, s továbbra is mezítláb jár. Nincs harc, könnyek és dráma, csupán egy önérzetes kis vásott kölyköt mutat a rendező, egy gyereket, aki nem akarja elfogadni a készen kapott világot, a ráért sorsot. *Az éjszakai mozi* (eddig hét fesztivál díját nyerte el), amely egy fiatal rendező első filmje, nagy sikert aratott hazájában és külföldön egyaránt. Kritikusai nemcsak költőiségét, kiforrott formavilágát dicsérték, hanem meglelt emberekhez méltó bölcsességét is. A film hőse Eli, aki társaival együtt járőröz az éjszakai Tel Aviv utcáin. Rátörnek egy málló, összeomlófélben lévő épületre, ahol egy tucat arab húzta meg magát. Mindenki elmenekül, csak egy kisfiú marad ott zavartan, féltéken. A katonák Elire bízák a fiút, aki eleinte dühös ezért a feladattért, állandóan rá szeretné tukmálni valamelyik bajtársára, de senki sem veszi át tőle, sőt, a csuklójához bilincselik a fiút addig, amíg véget nem ér a felderítés. Katona és foglya: kényszerű összezártságban kóborolnak, méregetik, gyűlölik egymást, majd Eliben váratlanul, önmagát is meglepve, furcsa szánalom ébred fel. Menekíti a gyereket társai elől, s már a kezüket fogva tartó bilincstől is megszabadultak, amikor megjelenik egy dzsip, kiugrik belőle néhány fáradt, ideges katona, vak-tában lövöldözni kezdenek, és az egyik eltalálja a menekülő kölyköt. Eli ordítva esik neki a lövöldöző egyenruhásnak, de a fiút már nem tudja megmenteni. A fiút, akit hazaküldött, s akivel néhány perce még a nőkről, a szerelemről, egy kerek szemű arab kislánnyról beszélgettek.

Az élet persze minden filmen túllép, új történeteket ír, de ott, Clermont-Ferrand-ban még folytatódott az *Éjszakai mozi*: a palesztin Mohamad Allouh és az izraeli Gur Heller ugyanis barátságosan kezelt fogott. Ez a gesztus volt a fesztivál legintimebb, de talán legfontosabb sikere.